

mgr A. Szwarlik

pedagog

O agresji - w pigułce.

Agresja, zachowania agresywne to zjawiska spotykane powszechnie w życiu społecznym. U dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu agresja jest przyczyną wielu zaburzeń w kontaktach rówieśniczych na terenie szkoły, relacjach uczeń- nauczyciel, a także w środowisku domu rodzinnego.

Agresywne zachowania dzieci w wieku szkolnym coraz częściej stanowią przedmiot uwagi i rozważań nauczycieli i rodziców. Z tego też względu uznałam za potrzebne przybliżenie tego problemu wszystkim zainteresowanym.

Problematyka ludzkiej agresji jest bardzo złożona. Świadczy już o tym liczba określających ją terminów: m. in. wrogość, wojowniczość, destruktywność.

Przez agresywność możemy rozumieć tendencję do zachowań agresywnych, to znaczy pewną względnie trwałą gotowość do reagowania agresją. W tym wypadku będzie to cecha osobowości. Natomiast terminem „agresja” możemy nazwać sam akt, samo pojedyncze zachowanie. W sensie psychologicznym agresją są czynności skierowane przeciwko komuś lub czemuś, mające na celu zadanie bólu, uszkodzenie lub zniszczenie obiektu. Agresją jest gwałtowne, napastliwe zachowanie, które powoduje cierpienie ofiary lub destrukcję przedmiotów.

Wśród zachowań agresywnych można wyróżnić co najmniej kilkanaście ich rodzajów. Zazwyczaj badacze stosując różnorodne kryteria podziału łączą je w przeciwstawne pary. Poniżej przedstawiam najczęściej rozróżniane rodzaje agresji.

I. Kryterium intencji

- agresja zamierzona,

- agresja niezamierzona - występuje u małych dzieci (brak intencji spowodowania szkody lub zniszczenia).

II. Kryterium społecznych skutków

- agresja społeczna niszcząca, występująca przeciw społeczności,

- agresja prospołeczna - wszelkie akty przymusu dokonywane przez państwo w dążeniu do zachowania prawa i porządku, jak również kary stosowane przez

wychowawców, jeżeli przesłanką ich stosowania jest troska o zdrowy harmonijny rozwój wychowanka, a nie osobista zemsta.

III. Kryterium celu:

- agresja instrumentalna - występująca wtedy, gdy jednostka uciekająca się do agresji ma na celu zrealizowanie określonych planów i zamiarów,
- agresja afektywna (cel sam w sobie) - występuje, jeżeli powodem jej jest jakaś pobudka wewnętrzna niezwiązana z żadnymi innymi korzyściami, która sprawia, że czynimy komuś przykrość lub sprawiamy ból.

IV. Kryterium atak - obrona:

Aspekt agresja atakująca a obronna badają przede wszystkim etiologicy. Do agresji atakującej zalicza się: wewnątrzgatunkową walkę, międzygatunkową (łupieżczą, obronną), walkę matki w obronie potomstwa i samoobronę, gdy niemożliwa jest ucieczka.

V. Kryterium sposobu wyrażania:

- agresja bezpośrednia - polega na jawnym ataku, skierowanym na przedmiot będący obiektem frustracji
- agresja pośrednia (przemieszczona) - atak zostaje skierowany na obiekty zastępcze, czyli osoby lub rzeczy nie będące właściwym przedmiotem zachowania agresywnego lub na samą siebie (autoagresja).

Ściśle z powyższym kryterium łączy się podział na agresję fizyczną i bierną.

VI. Kryterium formy:

- agresja fizyczna - stosowanie siły fizycznej, bodźców chemicznych, elektrycznych itp.
- agresja ekspresyjna - charakterystyczna dla niemowlaków i dzieci w wieku przedszkolnym. Może przybierać formę pantomimicznej ekspresji gniewu (postawa ciała, mimika, gestykulacja),
- agresja werbalna - wyrażana słowami. Typowym jej przejawem jest przezywanie, przeklinanie, przedrzeźnianie, oszczerstwo, wyklócanie się podniesionym głosem.

VII. Kryterium okrucieństwa:

Okrucieństwo jest ekstremalną formą agresji. Wyróżnia się następujące jego rodzaje:

- mimowolne,
- dla zabawy,
- dla sprawdzenia siebie,
- dla przyjemności,

- z chęci dominowania,
- z nienawiści,
- jako akt zemsty,
- jako wyładowanie nagromadzonej agresji.

Coraz częściej odpowiedzialnością za wzrost zachowań agresywnych wśród dzieci i młodzieży obarcza się telewizję oraz kasety wideo z filmami sensacyjnymi. Obok nich wymienia się kryzys rodziny, szkolny oraz problemy społeczne i gospodarcze.

Telewizja jest na pewno jednym z istotnych czynników odpowiadających za rozwój agresywności u dzieci i młodzieży. Pokazuje bardzo dużą ilość przemocy, zarówno rzeczywistej- pokazywanej często na żywo w programach informacyjnych- jak i tej zawartej w fikcji filmowej. Programy przeznaczone bezpośrednio dla dzieci pokazują około 30 aktów przemocy na godzinę. Należy przy tym pamiętać, że dzieci i młodzież to główna kategoria odbiorców TV, a jednocześnie grupa najbardziej podatna na bodźce płynące z ekranu.

Jeżeli chodzi o wpływ TV na zachowanie agresywne istnieje na ten temat szereg eksperymentów i badań naukowych. Przede wszystkim dostrzega się tu rolę społecznego uczenia się reakcji na frustrację. Dążąc do zwiększenia oglądalności stacje telewizyjne starają się pokazać wydarzenia spektakularne, niezwykle, dramatyczne. Według badań amerykańskich „telewizyjnych zbrodni” jest 10 razy więcej niż w realnym życiu. W konsekwencji odbiorcy szczególnie młodociani są przekonani o szerszym niż w rzeczywistości rozpowszechnianiu przemocy w stosunkach międzyludzkich. Prowadzi to do zaakceptowania agresji i uznania jej za zachowanie zgodne z normą społeczną. Przyjęcie takiej wizji świata sprzyja zobojętnieniu na zbyt często pojawiającą się na ekranie przemoc, a co za tym idzie, sceny w filmach i telewizji muszą być coraz bardziej wstrząsające by móc poruszyć widza. Analizy wykazały, że dzieci naśladują zachowania agresywne, oglądane na ekranie, a nawet je rozwijają dodatkowymi treściami i uogólniają. Wpływ ten pozostaje trwały. Dowiedziono również wysokiej korelacji między oglądaniem scen przemocy w wieku 8 lat, a późniejszym posługiwaniem się agresją w dorosłym życiu.

Nie można jednak wyolbrzymiać zgubnego wpływu telewizji na wychowanie. Przede wszystkim nie jest on bezpośredni, ale zależy od wielu współdziałających czynników (m. in. stopnia frustracji, wzorców zachowania w bezpośrednim otoczeniu dziecka, wcześniejszych doświadczeń).

Jako, że korzystanie z TV odbywa się w środowisku rodzinnym, rodzice mogą w znacznym stopniu wpływać na to, jakie programy oraz w jaki sposób są oglądane przez dzieci i młodzież.

Nie można pominąć faktu, że wiele audycji telewizyjnych, gier i programów komputerowych bezsprzecznie przynosi wiele pozytywnych efektów wychowawczych.

Przyczyny zjawiska agresji tkwią także w rodzinie. Do przemocy może skłaniać dzieci patologia rodzin, zwłaszcza alkoholizm, przestępczość, prymitywizm rodziców.

Większość badaczy zwraca uwagę na rolę więzi emocjonalnej dziecka z rodzicami. Na ogół rodzice starają się zaspokoić biologiczne potrzeby swych wychowanków, natomiast mniej uwagi kierują na ich potrzeby psychiczne, takie jak: potrzeba bezpieczeństwa, miłości, akceptacji, uznania. Często te potrzeby dzieci muszą zaspokajać poza domem, zazwyczaj w kontaktach z rówieśnikami.

Agresywne dzieci mogą też wyrastać w tzw. dobrych rodzinach, gdzie stwarza się dziecku świetne warunki rozwoju. Rodzice słabo zdający sobie sprawę z zasad pedagogiki, zezwalają dzieciom na wszystko, są zbyt tolerancyjni, a jednocześnie przejawiają wygórowane oczekiwania, co do ich przyszłości. Może to rodzić frustrację, a w konsekwencji także agresję.

O agresywności dziecka w większym stopniu stanowią surowe niż łagodne postawy rodziców. Częste stosowanie kar nie powstrzymuje dzieci od agresywnego zachowania, a zapowiedź surowej kary, wymierzanej najczęściej przez ojców, wzmacnia agresję. Na powstawanie zaburzeń w zachowaniu poważny wpływ mają także postawy rodzicielskie nacechowane brakiem konsekwencji. Rodzice z reguły nie dostrzegają własnych błędów wychowawczych, a przyczynę zachowań agresywnych przypisują samemu dziecku.

W powstawaniu zachowań agresywnych u dzieci istotną rolę odgrywa naśladownictwo modeli zachowań, z którymi spotykają się dzieci w środowisku rodzinnym. Stąd mówi się o agresji naśladowczej i frustracyjnej, której ośrodkiem jest rodzina.

Rodzice nie wykorzystują swych możliwości wychowawczych, przede wszystkim we wspólnym spędzaniu czasu. Najczęstszym tłumaczeniem takiej sytuacji jest brak czasu, pieniędzy, zapracowanie i zmęczenie.

Jest pewne, że doświadczenia wyniesione z domu rodzinnego dziecko będzie w przyszłości przenosiło na kontakty z innymi ludźmi. Jeśli wyniesie z domu skłonność czy nawyk agresji, będzie agresywne w dorosłym życiu.

Także szkoła i jej funkcjonowanie może przyczynić się do formowania niepożądanych zachowań dzieci, w tym oczywiście skłonności do agresji. Agresja szkolna występuje zasadniczo na dwóch terenach: stosunków między uczniami i konfliktów na linii uczeń- nauczyciel. Źródłem agresji może być autorytaryzm

nauczyciela. Znane i zbadane są różnorakie formy przemocy stosowane przez nauczycieli np.: usuwanie z lekcji, stawianie w kącie, bicie, nie mówiąc już o bardzo szerokim repertuarze zachowań werbalnych takich jak krzyki, przekleństwa, dokuczanie.

Nauczyciel jest w warunkach szkolnych modelem, który może być przez uczniów wykorzystywany do uczenia się i utrwalania agresywnych wzorców zachowań. Nie ulega wątpliwości, że agresja „posiana” przez nauczyciela powraca do niego ze strony uczniów i to nasilona.

Szkoła często nadmiernie przeciąża dzieci obowiązkami, nie daje czasu i przestrzeni do nieskrępowanej zabawy, pogłębia problemy i frustracje wyniesione z domu rodzinnego. Wszystko to wpływa na narastanie zjawiska agresji na terenie szkoły i to już od pierwszych lat uczenia się do niej.

Przyczyn agresji można dopatrywać się również w funkcjonowaniu grupy rówieśniczej. Dziecko pozbawione akceptacji i miłości w rodzinie będzie szukało spełnienia swoich potrzeb psychicznych poza nią. Jeśli jest negatywnie nastawione do szkoły- wynosi stamtąd ujemne przeżycia- wtedy jedynym miejscem „zaistnienia” dziecka będzie nieformalna grupa rówieśnicza.

W literaturze przedmiotu a także w powszechnym odczuciu, grupy młodzieżowe to środowiska szczególnie zagrożone agresją i szczególnie groźne społecznie. Agresja stosowana jest w nich głównie instrumentalnie, stanowi dla młodzieżowego gangu zarówno centralną wartość jak i najbardziej eksponowane i użyteczne zachowanie się.

Nikt nie ma wątpliwości, że zjawisku agresji należy przeciwdziałać. W tym celu należałoby przede wszystkim pracować nad eliminowaniem przyczyn agresji. Inaczej mówiąc należałoby zapobiegać przemocy, a nie zwalczać same jej objawy. Formy działania muszą obejmować w różnym stopniu wszelkie sfery oddziaływań czynników rodzących agresję jak i muszą być podejmowane zgodnie z różnymi teoriami zachowań agresywnych.

J.Grochulska w swoich pracach wymienia następujące psychologiczne metody zmniejszania agresji:

1. Terapię psychologiczną- wobec dzieci stosowane są głównie zabawy, w czasie których uczestnicy wyrażają swoje stany emocjonalne, trudności w kontaktach. Można dzięki temu rozpoznać frustrację, a zabawa daje okazję do wyładowania agresji w sposób nie krzywdzący innych.
2. Terapię behawioralną- polegającą na organizowaniu odpowiednich warunków do uczenia się zachowań i reakcji uznanych powszechnie za prawidłowe. Głównymi czynnikami są tu kontakty społeczne oraz obserwacja i naśladowanie modeli.

3. Terapię humanistyczną - która kładzie nacisk na bezinteresowną dążność każdego człowieka do dobra.

Według innych autorów możemy mówić o kolejnych środkach zapobiegawczych:

- terapii agresji instrumentalnej- polegającej na umożliwieniu dziecku osiągnięcia ważnych dla niego celów sposobami nie agresywnymi. Terapia polega tu na wygaszaniu reakcji agresywnych i jednoczesnym wzmocnieniu nie agresywnej aktywności dziecka.
- terapii agresji naśladowczej- polegającej na deprecjonowaniu w oczach dziecka agresywnych bohaterów, z którymi uczeń się identyfikuje oraz na starannym dobieraniu i podsuwaniu wzorców osobowych, z którymi powinien się utożsamiać.
- terapii agresji frustracyjnej- polegającej na odkryciu i usunięciu przyczyn frustracji, stworzeniu dziecku odpowiednich warunków do uczenia się satysfakcjonujących sposobów zaspokajania swoich potrzeb, systematycznym podnoszeniu odporności ucznia na działanie czynników frustracyjnych, przez pokazywanie mu, jak skutecznie radzić sobie z sytuacjami trudnymi.

Trzeba dodać, że terapia korekcyjna jest tym bardziej skuteczna, im wcześniej dziecko jest jej poddane.

Najlepiej byłoby nie dopuszczać do powstawania różnych zaburzeń w zachowaniu się dzieci. Wymaga to jednakże znacznych modyfikacji i udoskonalania całego systemu wychowania szkolnego, rodzinnego i społecznego.

W środowisku szkolnym najczęstsze formy pracy z dziećmi agresywnymi to przede wszystkim codzienna praca nauczycieli- wychowawców w czasie zajęć szkolnych, rozmowy indywidualne, pogadanki, współpraca z rodzicami, którzy lepiej znają potrzeby psychiczne swoich dzieci i mają większe możliwości prawidłowego organizowania procesu wychowania. Nauczyciele poprzez różne sposoby zaspakajania potrzeb starają się usuwać źródła napięć emocjonalnych dzieci. Realizują to np. poprzez angażowanie uczniów do pełnienia przeróżnych ról społecznych zapewniających akceptację oraz pozycję w grupie rówieśniczej.

W niewielu szkołach prowadzone są zajęcia dla dzieci agresywnych. We wszystkich natomiast zatrudniony jest pedagog, który współpracuje z Poradnią Psychologiczno- Pedagogiczną. Dzieci szczególnie agresywne, na podstawie opinii nauczycieli lub wychowawców, kierowane są do Poradni gdzie poddawane są odpowiednim badaniom mającym na celu określenie poziomu agresji, jej przyczyn i podjęcia odpowiednich kroków terapeutycznych.

Pedagodzy akcentują niekorzystny wpływ przeładowania programów szkolnych, sztywnego sposobu ich realizacji, nieliczenia się z możliwościami indywidualnymi

poszczególnych dzieci. Jako niekorzystne czynniki mające wpływ na psychikę uczniów możemy też wymienić 45 min. cenzurę czasu trwania lekcji niszczącą komunikację, przymus oceniania i wystawiania stopni, uwagi w dzienniczkach, dużą liczebność klas uniemożliwiającą wzajemną pomoc.

Z faktem rozpoczęcia przez dziecko nauki szkolnej wiąże się zwiększenie zakresu jego kontaktów społecznych. W tym okresie na wychowanie i rozwój ma wpływ nie tylko rodzina ale również szkoła i grupa rówieśnicza.

Agresywność dziecka utrudnia mu podporządkowanie się regulaminowi szkoły, wymaganiom nauczyciela, zagraża również stosunkom z kolegami.

Konflikty powstające na tym podłożu wywołują nowe frustracje, a co za tym idzie dalszy wzrost poziomu agresji. Dlatego bardzo ważna wydaje się być współpraca nauczycieli z rodzicami. Konieczność współdziałania obu środowisk wynika z potrzeby ujmowania tego zjawiska w aspekcie życia społecznego.

Coraz częściej rodzice wykazują inicjatywę, zainteresowanie w podejmowaniu konkretnych działań terapeutycznych. Wykazują jednak czasem bardzo słabą znajomość istoty problemu swoich dzieci. Usprawiedliwiają ich zachowania zewnętrznymi czynnikami sytuacyjnymi. Uważają, że dziecko jest w porządku, a winą najczęściej należy obarczyć kolegów lub nauczycieli.

W sytuacji nawiązania kontaktu z rodzicami, pedagog szkolny współpracuje z nimi, pomaga rozwiązywać konflikty, a także kieruje dziecko i rodziców do psychologa. W opinii nauczycieli współpraca z rodzicami daje konkretne efekty.

BIBLIOGRAFIA:

1. Aronson. E. , Człowiek istota społeczna, Warszawa 1995,
2. Bach- Olasik T., Oddziaływanie telewizji na zachowania agresywne dzieci i młodzieży, Problemy Opiekuńczo-
Wychowawcze 1993,
3. Bovet P., Instynkt walki, Warszawa 1928,
4. Braun- Gałkowska M., Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dziecka, Problemy Opiekuńczo-
Wychowawcze 1997,
5. Frączek A., Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych, Wrocław 1979,

6. Gaś Z. B., Agresja a osobowość w uzależnieniach, Rzeszów 1987,
7. Grochulska S., Agresja u dzieci, Warszawa 1993,
8. Pielkova J. A., Wpływ warunków życia na agresywne zachowanie dzieci, Problemy Opiekuńczo- Wychowawcze 1997 nr 3,
9. Ranschburg J., Lęk, gniew, agresja, Warszawa 1993
10. Ryszard S., Zachowania agresywne, Wrocław 1989,
11. Zakrzewski M., Co nazywamy agresją?, Przegląd Psychologiczny 1990 nr 1,
12. Wałkowsycka M., Kanały śmierci. Polityka 1994 nr 27.